

bin baş gösterebileceğini dikkate alarak, sözün ardından, "inşallah" denilmesini tavsiye etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1955, III, 318; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VII, 59; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1332 — Beyrut 1402-1403/1982-83, III, 132-133; Kādî İyâz, *eş-Şifâ* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire, ts. (Dâru l-hyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), I, 164-165; *et-Ta'rifât*, "ahd" md.; İbşîhî, *el-Müstetraf* (nşr. Müfid Muhammed Kumeyha), Beyrut 1403/1983, I, 426 vd.; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd v.dğr.), Kahire 1398/1978, I, 158-160; T. İzutsu, *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar* (trc. Selâhattin Ayaz), İstanbul, ts., s. 126 vd.; Wensink, *Mu'cem*, "ahd", "va'd" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "ahd", "va'd" md.leri; J. Schacht, "Ahd", *EI*² (İng.), I, 255.

METİN YURDAGÜR

□ FIKİH. Ahid, fıkıh terimi olarak da ha çok "taahhüt" ve "anlaşma" mânalarında akid kelimesiyle eş anlamlı olarak geçmektedir. Bununla birlikte akid genellikle hususi mânadaki taahhüt ve anlaşmalar için, ahid ise siyasî ve milletlerarası taahhüt ve antlaşmalar için kullanılmıştır. Bu durumda ahid, eman ve zimme ile aynı mânayı ifade etmektedir (bk. DÂRÜSSULH, EMAN, SULH, ZİMMİ).

□ İSLÂM TARİHİ. Hz. Peygamber, halife ve hükümdarlarla diğer üst seviyedeki yetkililerin emriyle, devletin çeşitli kademelerindeki yönetici ve memurlarla ilgili olarak düzenlenen tayin kararı, yazılı emir ve tâlimat; bazı şahıs ve gruplara tanınan imtiyazları, yabancılarla yapılan antlaşma hükümlerini ihtiva eden belge (bk. AHİDNÂME).

AHİD SANDIĞI

Allah ile İsrâiloğulları arasındaki ahid'in sembolü olan, on emir'in yazılı bulunduğu levhaların muhafaza edildiği sandık.

İbrânice'de aron ha-kodeş denilen bu sandık, Eski Ahid'de "ahid sandığı" (bk. Sayılar, 10/33, 14/44; Tesniye, 10/8, 31/26), "şahadet sandığı" (bk. Çıkış, 26/33-34, 30/26, 40/5, 21), "Tanrı'nın sandığı" (bk. Birinci Samuel, 4/11) gibi muhtelif isimlerle anılmakta, Kur'an'da *tâbût* diye geçmektedir (bk. el-Bakara 2/248); Arapça'da ise *tâbûtü'l-ahd* denilmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'e göre ahid sandığının şekli ve ölçüleri Tanrı tarafından bildirilmiştir. Akasya ağacından yapıl-

ması emredilen bu sandığın uzunluğu iki buçuk, eni ve yüksekliği birer buçuk arşın olacaktır. İçi ve dışı altınla kaplanacak, iki uzun kenarına ikişer altın halka konacak, bunlara akasya ağacından yapılmış ve altınla kaplanmış birer kol takılacaktır. Halis altından ince bir levha ile sandık örtülecek, altından yapılmış kanatlı iki kerrübî (melek) tasviri bu kapağın iki tarafında yer alacaktır (bk. Çıkış, 25/10-21). Bu sandığa on emrin yazılı bulunduğu levhalar (şahadet levhaları) konacaktır (bk. Çıkış, 25/16, 21). Ayrıca bir çadır kurulacak, sandık çadırdaki özel yerine konulacak ve bir perde ile saklanacaktır (bk. Çıkış, 26/1-36, 40/3).

Ahid sandığı emredilen şekilde yapılmış (bk. Çıkış, 37/1-9), şahadet levhaları sandığa konmuş (bk. Çıkış, 40/20-21), sandığı bekleme ve koruma görevi de Kohat soyundan Levililer'e verilmiştir (bk. Sayılar, 3/29-31). Tanrı'nın iki melek arasında oturarak Mûsâ ile konuştuğu kabul edildiğinden (bk. Çıkış, 25/22, 30/6; Sayılar, 7/89; Birinci Samuel, 4/4), ahid sandığı büyük önem taşıyordu. Ona yaklaşmak hem yasaktı, hem de ölümle sonuçlanıyordu (bk. İkinci Samuel, 6/1-11; Birinci Tarihler, 13/1-14). İsrâiloğulları Tanrı'nın ve O'nun kudretinin sembolü, Tanrı'nın kendileriyle olan beraberliğinin bir nişanesi şeklinde kabul ettikleri sandığı devamlı surette yanlarında taşımışlar, sıkıntılı anlarında ondan medet ummuşlardır (bk. Sayılar, 10/33-36; Birinci Samuel, 4/3-9). Daha sonra ahid sandığının yanına (veya içine) kudret helvası dolu bir testi ile Hârûn'un asası ve şeriat kitabı da konulmuştur (bk. Çıkış, 16/34; Sayılar, 17/10; Tesniye, 31/26; İbrânîler'e Mektup, 9/4). Ahid sandığı Hz. Mûsâ'dan sonra Hârûn'un yanında kalmış, daha sonra gelenler de onu korumuş, bir ara Filistîler'in eline geçmiş, ancak Tâlût (Saul) zamanında geri alınmıştır. Bu sandık Dâvûd tarafından sarayda muhafaza edilmiş, Süleyman ise onu mâbedin "kudsü'l-akdes" denilen bölümüne yerleştirmiş fakat sandığı açtığı anda içinde sadece iki taş levha bulunduğu görülmüştür (bk. Birinci Krallar, 8/9). Buhtunnasr mâbedi tahrip ettikten sonra ahid sandığı kaybolmuştur. Sandığın daha sonraki durumu ise bilinmemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ahid sandığından, Tâlût'un kral oluşu sebebiyle bahsedilmektedir. Peygamberleri tarafından, uzun süredir İsrâiloğulları'nın elinde bulunmayan *tâbûtun* geri geleceği, bunun

da Tâlût'un krallığına alâmet olacağı bildirilmiştir. Ayrıca sandıkta Allah'tan bir *sekîne** ile Mûsâ ve Hârûn ailesinin geriye bıraktıklarından bazı şeyler bulunduğu ve sandığı meleklerin taşıdığı ifade edilmiştir (bk. el-Bakara 2/248). Bu âyette geçen *tâbût*, *sekîne*, "Mûsâ ve Hârûn ailesinden geriye kalanlar"a (bakıyye) dair tefsirlerde birbirinden farklı pek çok rivayet vardır (bk. Abdullah Aydemir, s. 205-210). Ancak Kur'an'da ve hadislerde bunlarla ilgili herhangi bir açıklama mevcut değildir.

Bugün yahudiler, Tevrat tomarlarının muhafaza edildiği dolaba ahid sandığı demektedir ve Tevrat'a gösterdikleri saygıyı buna da göstermektedirler. Hristiyanlık'ta ise ahid sandığı, kilise babaları (bk. ABÂ) tarafından Hz. İsa'nın sembolü olarak yorumlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Bulak 1323-29 — Beyrut 1398/1978, I, 381-390; DCR, s. 99; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s. 205-210; NDB, s. 52-53; R. H. Kennet, "Ark", *ERE*, I, 791-793; Yehoshua M. Grintz, "Ark of the Covenant", *EJd*, III, 459-466.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

AHİDNÂME

(عَهْدِنَامَة)

Hükümdarların emriyle bazı devlet, zümre ve şahıslara özel haklar tanımak üzere düzenlenen belge.

Ahidnâme, "vasiyet etmek, ısmarlamak, yemin edip söz vermek, eman vermek ve zimmetine almak" anlamındaki Arapça *ahd* ile Farsça *nâme* (mektup, kitap) kelimelerinden meydana gelen birleşik bir isimdir.

□ İSLÂM TARİHİ. Hz. Peygamber'in, halife ve hükümdarların emriyle, çeşitli kademelerdeki yönetici ve memurlarla ilgili olarak düzenlenen tayin kararı, yazılı emir ve tâlimat; bazı şahıs ve gruplara tanınan hak ve imtiyazları, yabancılarla yapılan antlaşma hükümlerini ihtiva eden belge.

Arapça kaynaklarda bu mânada *kitâbü'l-ahd*, *kitâb* veya daha çok *ahd* kelimesi kullanılmaktadır. Ahd, iki devlet arasında yapılan muahede ve musâlahâ metni olarak *muahedenâme* ve *musâlahanâme* karşılığında kullanıldığı gibi, özellikle halife ve hükümdarların veli-aht, *âmil**, vali ve kadılara dair düzen-

lenmesini emrettikleri tayin kararları, çeşitli konularda emir ve tâlimat mahiyetinde yazdırdıkları yazı anlamında da kullanılır. Kelimenin "eman vermek ve himayesine almak" mânâlarındaki kullanılışı ise sadece gayri müslimlerle ilgilidir. Dârülslâma eman ile giren **harbî***-ye **zû-ahd** (anlaşmalı), İslâm ülkesinde yaşayan ve kendilerine can, mal, ırz ve namus ile din güvenliği verilerek Allah ve Resulü'nün himayesine alınan gayri müslimlere (zimmi) **ehlü'l-ahd**, onlara verilen hakları ihtiva ve garanti eden resmî belgelere de **ahid** (ahidnâme) denilmiştir. Ayrıca halifenin veya valilerin bir şahsa, resmî veya özel mahiyette bazı hak ve görevler verdiğine dair emirleri ihtiva eden yazılarına da aynı ad verilmiştir.

İslâm tarihinde veliaht tayinine dair ilk ahidnâme, Hz. Ebû Bekir tarafından, kendisinden sonra Hz. Ömer'in halife olması için Hz. Osman'a yazdırılmıştır. Sonraki uygulamalarda örnek alınan bu ahidnâme besmele ile başlamakta ve yapılan vasiyetin ardından selâm ile sona ermektedir. Ahidnâmede Hz. Ebû Bekir'in mührü yer almaktadır (bk. M. Hamîdullah, s. 404-405).

Veliaht tayini için düzenlenen ahidnâmeler İslâm devletlerinde değişme ve gelişmeler göstererek zamanla farklı şekiller almış ve çeşitli üslûplarda yazılmıştır. Bu değişiklikler arasında sabit kalan tek şey, besmele ile başlamaları olmuştur. Bu konudaki ahidnâmelerin bazıları, bescemelenin ardından halife ve veliahtın isim ve lakapları zikredildikten sonra, **hamdele*** ve vasiyet metni (bk. Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, IX, 337 vd.), bir kısmı ise besmeleden sonra **hamdele**, halife ve veliahtın isim ve lakapları ile vasiyet metni (bk. *a.g.e.*, IX, 386 vd.) yer alacak şekilde kaleme alınmıştır. Ahidnâmelerin sonunda, halifelerin kendi el yazıları ile, şahitleri ve veliahtın halifeliği kabul ettiğini belirten kısa bir ibâre yer almaktadır (bk. *a.g.e.*, IX, 391-393).

Halifelerin vali ve âmillerine, kumandan, kadı ve diğer memurları için yazdırdıkları ahidnâmeler de veliahtlar için yazılan ahidnâmeler gibi tarih boyunca çeşitli değişiklikler göstermiştir. Bu tür ahidnâmelerin ilk örnekleri Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerine aittir. Bunlar arasında, Hz. Peygamber'in Yemen'e vali olarak gönderdiği Muâz b. Cebel ve Amr b. Hazm'a, Hz. Ebû Bekir'in irtidad edenlere karşı

gönderdiği ordu kumandanlarına, Hz. Ömer'in kaza işlerine tayin ettiği Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye, Hz. Ali'nin Mısır'a vali tayin ettiği Eşter en-Nehâ'ye verdikleri ahidnâmeler zikredilebilir. Kalkaşendî, İslâm devletlerinde çeşitli konularda yazılmış ahidnâmelerin belli başlı özelliklerini anlatarak birçok ahidnâme örneğini eserine almıştır.

İslâm devletleri sınırları içerisinde yaşayan Ehl-i kitap için ilk ahidnâme Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Hz. Peygamber'in verdiği bu ahidnâmelerin hemen hemen tamamı hicrî 9. yıldan sonraki döneme aittir. Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika ile Irak, İran, Azerbaycan ve Anadolu'nun bazı bölgelerinin fethedildiği Hulefâ-yi Râşidîn ve özellikle Hz. Ömer döneminde, buralarda yaşayan gayri müslimlere birçok ahidnâme verilmiştir. Hz. Peygamber'in Eyle hâkimi Yuhanna'ya, Ezruh ve Maknâ halkına, Hz. Ömer'in Beytülmakdis (Kudüs), Hâlid b. Velid'in Dimaşk, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'in Ba'lebek, Amr b. Âs'ın Mısır halkına verdikleri ahidnâmeler de bu konudaki ilk örneklerdir.

Bazı şahıs ve gruplara tanınan hak ve imtiyazlarla ilgili ahidnâmelerin ilk örnekleri olarak da Hz. Peygamber'in Evfâ el-Anberî'ye Medine yakınlarındaki Gamîm'i, oradan geçen yolculara yemek yedirmek şartıyla **iktâ*** ettiğine, Bilâl b. Hâris el-Müzenî'ye Kabeliye madenlerini, Cial kabilesine İrem'i verdiğine ve burada onlardan başka hiç kimsenin bir hak iddia edemeyeceğine, Bârik kabilesine de meyve ağaçlarının kesilmeyeceğine, kendileri istemedikçe vahaların da hayvan otlatılmayacağına dair verdiği ahidnâmeler zikredilebilir.

Bazı hristiyanlar Hz. Peygamber'e nisbet edilen ahidnâmeler de uydurmuşlardır. Bunların en meşhuru, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi sırasında kendisine sunulan Tûrisînâ Manastırındaki ahidnâmedir. Hz. Ali'nin el yazısı ile 3 Muharrem 2 (7 Temmuz 623) tarihinde kaleme alındığı iddia edilen bu ahidnâmeyi Yavuz Sultan Selim İstanbul'a getirmiş, Arapça bir sureti ile ulemâdan bir heyete tercüme ettirdiği Türkçe nüshaya, zimmilerin hukukunu teyit etmek üzere yeni bir ahidnâme ekleyerek aynı manastıra konulmak üzere geri göndermiştir.

Başta veliaht tayininde kullanılanlar olmak üzere, çeşitli seviyelerdeki yönetici ve memurlara verilen ahidnâmelerin kâğıt ve kalemleriyle kullanılan yazı

çeşitleri diğer yazışmalardan ayrı özelliklere sahipti (bk. Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, IX, 394-397; X, 178-179). Ahidnâmeler, ait oldukları dönemin dil, üslûp, kâğıt ve yazı çeşitleri bakımından olduğu kadar, tanzim edildikleri devletin tarihi için de birinci elden kaynak olmaları sebebiyle çok önemli vesikalardır.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 263-264; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ahd" md.; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn* (nşr. M. Abdülkerim Kâzım er-Râzî), Beyrut 1404/1984, s. 446-448; *Lisânü'l-'Arab*, "ahd" md.; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, Kahire 1383/1963, IX, 337 vd., 384-408; X, 5-468; a.mlf., *Me'âşirü'l-inâfe ft me'âlimi'l-hilâfe* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kuveyt 1964, I, 48 vd., 336-339; II, 318 vd.; III, 1 vd.; Feridun Bey, *Münşeât*, İstanbul 1274-75, I, 30-351; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâitbü'l-idâriyye*, Rabat 1346 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), I, 127 vd., 137 vd., 177-191; C. Zeydan, *Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi* (trc. Zeki Megâmız), İstanbul 1329, IV, 171-177; E. Tyan, *L'Histoire de l'organisation judiciaire en pays d'Islam*, Leiden 1960, s. 180-184; M. Hamîdullah, *el-Vesâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1389/1969, s. 117-120, 213-214, 241, 260, 269, 281, 404-405, 457, 485, 488, 502; Ahmed Atıyyetullah, *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, Kahire 1399/1979, V, 564-566.

MUSTAFA FAYDA

□ TÜRK TARİHİ. Osmanlılar'da yabancı devletlere verilen ticarî imtiyazları veya sulh antlaşmalarını ihtiva eden belge.

Ahidnâme, lugatlarda "muâhede" veya "antlaşma kâğıdı" gibi kısa tarifleri yanında, "antlaşma şartlarını ve iki tarafın imzasını taşıyan kâğıt" şeklinde de tarif edilmektedir. Aslında ahidnâme, bazan karşılıklı anlaşma sonucu varılan şartları, bazan da istenilen imtiyazları ihtiva etmekle beraber, tarafların birlikte imza koydukları bir belge değildir. Ancak, bir sulh antlaşması bahis konusu olduğunda, tarafların delegelerince ayrı ayrı imzalanan ve tesbit edilmiş şartları ihtiva eden **temessük***lere göre maddeleri belirlenmiş olan metnin başında padişahın tuğrasının yer aldığı bir belgedir.

Ahidnâmeler, İslâm hukukunun prensipleri göz önünde tutularak ve şeyhülislâmın fetvası alınarak verilmiş belgeler olup harbî taifesine eman bahşedildiğini göstermektedir.

Diplomatik* bakımdan ahidnâme, padişaha ait ferman ve beratlarda olduğu gibi, Allah'ın adı ile Hz. Peygamber ve dört halifenin adlarının zikredilip Allah'ın yardımı, Peygamber'in şefaati-